

دنباله بحث

مسئولیت ناشی از فعل غیر

شرایط مسئولیت متبوع

پس از اینکه استقرار رابطه تبعیت طبق مشخصاتی که گفته شد قطعیت یافت برای اینکه متبوع موظف به جبران خسارت ناشی از فعل تابع خود گردد تحقق دو شرط لازم است :

الف - بایستی تابع در فعل زیان آور خود مرتکب خطائی شده باشد

ب - بایستی خطای مذکور را در اثناء انجام وظایف خود مرتکب شده باشد

۱۷ - منشاء مسئولیت متبوع - مناط و منشاء مسئولیت متبوع ، مسئولیت

تابع است و مسئولیت نخستین از نظر وجود و عدم از مسئولیت دوم پیروی میکند . اگر مسئولیت مدنی تابع منتفی شود مسئولیت متبوع به تبع آن انتفاء مییابد . لزوم تحقق این شرط محل اختلاف و گفتگو نیست زیرا کارفرما تنها در مواردی مسئول تواند بود که عامل فعل زیان آور خود مسئول باشد و در حقیقت مسئولیت متبوع جانشین مسئولیت تابع میشود و وقتی مسئولیت تابع موجود نباشد چیزی نیست تا مسئولیت متبوع جایگزین آن شود .

ممکن است مسئولیت تابع بعلت وجود حالت ضرورت ، دفاع مشروع ، وجود سبب خارجی ، فقدان اختیار ، قوه قاهره و یا نظائر آن از بین برود . در این صورت مسئولیت مدنی متوجه متبوع هم نخواهد بود بهمین دلیل دادگاههای فرانسوی طی چندین رای تصریح کرده اند که دادگاه وقتی تابع را بعلت جنون بیگناه دانست نمیتواند در عین حال به الزام متبوع بر جبران خسارت حکم دهد . (دادگاه پاریس ۲۳ ژوئن ۱۹۵۰ . دالوز . ۱۹۵۰) .

۱۸ - جمع بین دو اماره - بنابراین شخص زیان دیده بایستی خطای تابع را ثابت کند . ممکن است کارگر در وضعی باشد که خطای او از نظر قانون ثابت و یا مفروض باشد و یا اینکه اماره قانونی دال بر فرض خطای مشالیه قطعی و غیر

قابل رد و یا نسبی و قابل رد باشد. در این احوال اولین مورد که بنظر میرسد مربوط به حوادث رانندگی است. فی‌المثل اگر تابع راننده اتومبیل است چنانچه تابع خود مالک و صاحب اتومبیل بود و بر اثر رانندگی او خسارتی متوجه رهگذری میشد بار اثبات گناه راننده طبق رویه قضائی بردوش رهگذر مصدوم و یا مجروح نبود و او باتکاء اماره و فرض قانونی خطای راننده (بعنوان حافظ شیئی بیجان) جبران خسارت مالی خود را از او میخواست بدون اینکه نیازی به اثبات خطای وی داشته باشد. اکنون نظیر همین حادثه از طرف راننده ای پیش آمد کرده که کارفرمائی دارد و بدین ترتیب تکلیف چه خواهد بود؟ در این مورد طبق نظر محاکم صاحب اتومبیل را میتوان بعنوان حافظ و نگهبان شیئی بیجان تلقی کرد. زیرا ید راننده ید مالک تلقی میشود و بنابراین برای مطالعه خسارت از او میتوان از اماره قانونی که در ماده ۱۳۸۴ علیه حافظ اشیاء بیجان وجود دارد استفاده کرد و یا اینکه اگر بخواهیم از راه مسئولیت تابع علیه او اقامه دعوی نمائیم بایستی قبلاً خطای تابع اثبات شود. اما قطع نظر از مورد اشیاء بیجان ممکن است مواردی پیش آمد کند که اماره تقصیر واقعاً علیه شخص تابع هم وجود داشته باشد.

رنه دموگ استاد بزرگ معاصر فرانسه نیز ضمن اشاره باین نکته در کتاب تعهدات خود میگوید:

آیا کارفرما و متبوع تنها مسئول وجوابگوی خساراتی خواهد بود که منشاء آن خطای ثابت شده تابع او بوده یا اینکه بطور کلی شخصی که از لحاظ مدنی مسئول است سنگینی بار امارات خطائی را که بر دوش شخص دیگر است تحمل خواهد کرد؟ مثلاً تابعی که مرتکب خطا شده مالک حیوانی است. قانون فرانسه اگر حیوان منشاء ضرر بدیگری شود مالک را مسئول زیان فرض کرده و زیان دیده با وجود این اماره قانونی نیازی به اثبات خطا و سهل انگاری صاحب حیوان نخواهد داشت. حالا زیان دیده به اعتبار وجود رابطه تبعیت میخواهد زیان خود را از متبوع مطالبه کند. آیا از این اماره قانونی هم که بفتح او علیه تابع وجود داشت میتواند استفاده نماید؟

دموگ در پاسخ این پرسش با یاد آوری آراء محاکم فرانسه میگوید:
بنظر ما میرسد که چون متبوع مانند تابع خود مسئولیت یافته بنابراین امارات و

قرائن خطا علیه او هم معتبر و نافذ خواهد بود (محکمه تجارت هاور رای مورخ ۵ مه ۱۹۱۵ - دادگاه سن رای مورخ ۲۲ ژانویه ۱۸۸۴) لیکن متبوع مسئول خسارت ناشیه از حیوان که طفل تابع آن را رها ساخته نخواهد بود زیرا در این مورد تابع بعنوان پدر مسئولیت خواهد داشت و مسئولیت مدنی او بر اساس ماده ۱۳۸۵ میباشد (رای دادگاه نانسی مورخ ۲۴ آوریل ۱۸۹۶).

مع الوصف گروهی معتقدند که امارات قانونی استثنائی بر قواعد عمومی مسئولیت بشمار میروند و چون از احکام موارد استثنائی است از تطبیق آن بر فروض مشابه باید خودداری کرد. کسانی که چنین استدلال میکنند این نظر را دارند که بایستی متضرر تقصیر کارگر را در هر حال به ثبوت برساند و فرض تقصیر نسبت بکارگر جریان ندارد. (شعبه دوم مدنی دیوان تمیز فرانسه رای مورخ ۱۱ مه ۱۹۵۶ مجموعه آراء دالوز سال ۱۹۵۷-۱۲۱)

بطور کلی پیش آمد چنین مواردی بسیار نادر است زیرا حیوان و یاشیئی که در دست تابع است و موجب اضرار دیگری میشود متعلق بکار فرما و متبوع میباشد و از این نظر ید تابع هم ید متبوع تلقی میشود زیرا فرض قانونی این است که حفاظت صاحب شیئی و یا حیوان در وجود کارگر و تابع او استمرار و ادامه یافته است و بنابراین نظری که تا کنون برای اکثر حقوقدانهای فرانسوی و همچنین در رویه قضائی کشور مرجع قرار گرفته همین است که جمع بین دو اماره و دو نوع مسئولیت ممکن نیست زیرا اگر بخواهیم تابع را بعنوان اینکه متبوعی دارد بشناسیم و از متبوع او زیان وارد از عمل او را مطالبه کنیم دیگر نمیتوانیم تابع مذکور را بعنوان مالک شیئی بیجان و یا حیوان مشمول اماره قانونی موضوع مواد ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ قرار دهیم. با اینکه چنین پیش آمدی بندرت ممکن است روی دهد لیکن وقوع آن محال نیست. مثل اینکه اداره بیمارستان یکی از آلات جراحی را در اختیار جراحی میگذارد تا جراح آنرا برای انجام عمل بکار برد. در اینحال جایز نیست گفته شود که بیمارستان همچنان حافظ و نگاهدار شیئی بیجان (آلت جراحی) بشمار میروند و بنا براین اماره تقصیر موجود علیه حافظ اشیاء بیروح موضوع ماده ۱۸۳۴ را در صورت پیش آمد خسارتی در اثناء عمل جراحی میتوان علیه بیمارستان اعمال کرد و با توسل باین اماره قانونی تقصیر، دیگر اثبات خطای جراح ضرورتی

ندارد. این استدلال را رویه قضائی در فرانسه رد کرده است. زیرا اگر جراح تابع بیمارستان باشد و زیانی از بکار بردن آلت جراحی عارض شود، چنانچه مسئولیت جراح منتفی شود بیمارستان هم مسئولیتی نخواهد داشت (رای دیوان کشور فرانسه در ۳ دسامبر ۱۹۳۶ - دالوز ۱۹۳۷ - ۱ - ۵) لذا تنها در صورتی مسئولیت متبوع پایدار خواهد شد که مسئولیت تابع مسلم گردد و مسئولیت تابع بهر شکل که باشد ناشی از خطای سبک، سنگین و یا عمد مسئولیت متبوع هم بهمین شکل خواهد بود (استادمازو - جلد اول - بند ۹۲). اما همانطور که گفته شد امارات مختلف را علیه شخص واحد نمیتوان بکار برد و محاکم جازم میدانند که بیک اماره علیه یکی و باماره دوم علیه دیگری استناد جست. یعنی رجوع زیان دیده به متبوع مبتنی بر خطائست که وقوع آنها از جانب تابع او ثابت کرده و در عین حال رجوع او به حافظ و نگهبان شیئی بر اساس فرض قانونی خطای مشارالیه قرار داد.

محکمه کولمار در تاریخ ۲ آوریل سال ۱۹۵۲ همین نظر را در خلال رای خود راجع به دعوائی که در برابر آن محکمه مطرح شده بود تصریح کرد. منشاء دعوی خسارت ناشی از یک حادثه اتومبیل بود. حادثه در وقتی روی میدهد که صاحب اتومبیل آنها برای تعمیر بمدير گاراژی سپرده بود و در حقیقت شیئی بیجان یعنی اتومبیل تحت حفاظت مدير گاراژ قرار داشته ولی راننده اتومبیل موفق میشود آنها را از گاراژ خارج کرده و سوار شده و در نتیجه حادثه مورد بحث بوقوع می پیوندد محکمه کولمار صاحب اتومبیل را باعتبار کارفرما و متبوع عادی راننده و مدير گاراژ را از حیث حافظ شیئی بیجان بودن مسئول دانست (مجموعه دالوز ۱۹۵۲ - ۸۱).

بعض احکام نیز یادآور شده اند که خطای تابع بایستی از جمله خطاهائی باشد که جنبه تقصیر دارد یعنی بر اثر آن یک التزام قانونی مختل گردد (*faute délictuelle*) زیرا خطای عقدی (*faute contractuelle*) یعنی اخلال در التزام ناشی از عقد بکسی جز متقاعدین ارتباط ندارد.

۱۹ - در همین خدمت - شرط دیگر که بند سوم ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی فرانسه بدان تصریح دارد اینست که تابع زیانی را که بدیگری رسانیده در اثناء انجام وظایفی باشد که بمنظور آن استخدام گردیده است.

کاپیتان کشتی که در خدمت صاحب کشتی کار میکند ضمن وظایفی که مأموریت انجام آنرا داشته موظف بوده که اگر حالت ضرورت و فوریت (اورژانس) پیش آمد کند دستورالعمل های پزشکی را اجرا کند. یکی از مسافران کشتی دچار چنین حالی میشود و انگشتش مجروح میگردد کاپیتان کشتی روی جراحات را پانسمان کرده و می بندد اما چون میزان ید محلولی که با آن جراحات را شستشو داده از حد مقرر زیادتر کرده انگشت مسافر مجروح تحت تأثیر ید صدمه می بیند. دیوان کشور فرانسه طبق رای مورخ ۲۱ مه سال ۱۹۳۸ (مندرج در گازت تریبونو مورخ ۱۰ سپتامبر ۱۹۳۸) نظر داده که صاحب کشتی مسئول مدنی خسارتی است که از این عمل کاپیتان متوجه مسافر مذکور گردیده است.

در صورتیکه مستخدم و یا تابع در خارج از خدمت خود عملی انجام داده اند که بهیچوجه بعنوان خادم و یا تابع نبوده مسلماً مسئولیتی برای مخدوم و یا متبوع پیش نخواهد آمد مثلاً بدیهی است که مخدوم و یا متبوع مسئول ترمیم خسارت وارده از طرف مستخدمی که در مرخصی است و یا زیان ناشی از عمل تابعی که در یک روز تعطیل در یک پارتنی شکار شرکت می جوید نخواهد بود.

لیکن وقتی خدمتگزار و یا تابع در اثناء انجام وظایف خود بدیگری زیان میرسانند مخدوم و یا متبوع مسئول مدنی خطای خادم و یا تابع خود خواهند بود اگرچه خادم و یا تابع برخلاف او امر صریح و منع اکید ایشان رفتار کرده باشند.

بدین ترتیب یک اجاره دهنده درشگه مسئول عملی درشگه چی خود دانسته شده و عمل مذکور عبارت از این بوده که درشگه چی اشیاء فراموش شده مسافری را در درشگه تصاحب کرده است (پاریس ۲۴ فوریه ۱۹۰۹ - دالوز آراء جنائی : ۱۹۰۹-۵-۷۵).

بهمین ترتیب موجر درشگه مسئول مدنی حادثه ای خواهد بود که برای یکی از اشخاصی روی میدهد که درشگه چی برای تفریح و مزاح و بدون دریافت اجرت آنها را سوار درشگه کرده بوده است (پاریس ۲۴ ژوئن ۱۸۹۳).

در توجیه این آراء اظهار شده که کارفرما هر بار که علت عارضی فعل تابع شود یعنی بدون عمل او انجام عملی تابع ممکن نباشد مسئول تلقی میگردد. مثلاً راننده ای با اتومبیل ارباب خود با وجود اینکه ارباب او را از این کار منع

کرده خارج میشود و حادثه‌ای ایجاد میکند. ارباب مسئول مدنی حادثه مذکور دانسته شده است. (شعبه جنائی دیوانعالی کشور فرانسه ۱۲ دسامبر ۱۹۰۳)

۲ - سوء استفاده از شغل -

بدین ترتیب وقتی تابع و یا خادم در حین خدمت مرتکب فعل زیان آوری میگردد اگرچه از او امر کارفرمای خود تخلف ورزد و برخلاف منع و نهی او عمل کرده باشد باز هم کارفرما یعنی متبوع یا مخدم مسئول مدنی خسارت وارده شناخته خواهند شد نتیجه اینکه از این قاعده حاصل میشود این است که متبوع مسئول خسارات ناشیه از سوء استفاده تابع از شغل خود نیز میباشد. (abus de la fonction)

اما شرط اساسی مسئولیت مدنی کارفرما در این مورد اینست که زیان دیده قبلاً بر سوء استفاده تابع از شغل خود علم و آگاهی نداشته باشد یعنی بین سوء نیت و حسن نیت زیان دیده بایستی فرق گذاشت.

راننده ای بدون اجازه کارفرمای خود و برخلاف سیل و دستورا و اتومبیل اورا بدیگری می سپارد و شخص ثالثی اتومبیل را رانندگی میکرده است. در زیان پیش آمده، متبوع اصلی یعنی صاحب اتومبیل از نظر مدنی مسئول شناخته شده است. آراء مورخ ۱۹۴۷ و ۱۹۳۷ بهمین نحو یک نماینده سیار تجاری Voyageur de commerce که در حال انجام ماموریت و گشت بوده و در داخل اتومبیلی که کارفرما در اختیار او گذارده مرتکب نقض مقررات صید و جرم شکار (délit de chasse) میشود متبوع او از نظر مدنی مسئول تلقی گردیده است (شعبه جنائی دیوانعالی کشور - ۲۳ نوامبر ۱۹۲۸)

و همینطور کارمند بانکی که عملیات نامنظمی بحساب یکی از مشتریان بانک بنام شخص خود انجام میداده موجب مسئولیت بانک میگردد مشروط بر اینکه شخص مذکور غیر مجرب بوده و بمناسبت مشاغل کارمند بانک à l'occasion de ses fonctions به او اعتماد کرده باشد (شعبه جنائی دیوان کشور - ۱۸ ژوئیه ۱۹۳۰) ولی چنانچه تابع از طرف زیان دیده بعنوان اینکه به حساب شخص خود عمل میکند و نه برای متبوع خود شناخته شده مسئولیت مدنی متبوع رد شده است (شعبه جنائی - ۳ ژوئن ۱۹۳۹)

طبق رویه قضائی وظیفه شخص ثالث است که ثابت کند که اوباتابع بحساب شخص او رفتار و معامله نکرده است. (شعبه جنائی ۸ آوریل ۱۹۳۳).

صاحب اتومبیل براننده خود دستورش میدهد که اتومبیل را در گاراژ بگذارد ولی راننده با و جوا این امر با اتومبیل برای خود به گردش میرود و در اثناء بازگشت از گشت و سیر موجب حادثه و تصادفی میشود. صاحب اتومبیل مسئولیت مدنی حادثه راعهده دار خواهد بود. (دیوان کشور فرانسه شعبه جنائی ۱۷ دسامبر ۱۹۵۳ - دالوز ۱۹۵۴ - ۹۷)

۲۱ - بمناسب خدمت

بنابراین کلیه اعمالی که تابع در حین خدمت و یا بسبب آن انجام دهد و موجب زیان دیگری شود مسئولیت مدنی متبوع را بوجود میآورد لیکن در مورد وجود مسئولیت متبوع هنگامیکه عمل زیان آور بمناسبت شغل تابع واقع شده کلیه محاکم اتفاق نظر ندارند. آنچه مسلم است اگر خطای منشاء ضرر از طرف تابع در ضمن انجام وظیفه او روی دهد و یا در وقتی که او از حدود وظیفه خود تجاوز و تخطی کرده باشد قانون کارفرما را مسئول فرض میکند اما در پناه ای از احکام حدود مسئولیت کارفرما توسعه یافته و آن را شامل خطائی هم که بمناسبت انجام وظیفه واقع شود دانسته اند (دیوان کشور فرانسه - شعبه مدنی - ۲۶ فوریه ۱۹۴۰ - گارت دوپاله ۱۹۴۰ - ۱ - ۳۷۴) اما احکام دیگری هم هست که در آن لازم دانسته شده خطای تابع داخل در ضمن اعمال و وظائف مرجوعه به او باشد. (شعبه عرایض - ۲۹ اکتبر ۱۹۱۷ سیری ۱۹۱۸ - ۱ - ۱۹۹)

مسئولیت مفروض متبوع در مواردی هم که فعل زیان آور تابع با انجام وظیفه او رابطه سببیت داشته و یا رابطه ای بین آن دو بوده و این اسکان وجود داشته که تابع مذکور بعنوان اینکه بحساب متبوع خود عمل میکند تلقی شود قبول شده است. (شعبه مدنی - اول ژوئیه ۱۹۵۲ - گارت دوپاله ۸ اکتبر ۱۹۵۴) برخی احکام متذکر این نکته شده اند که انجام وظیفه منحصر باین نیست که تابع کار خود را طبق او امر و تعلیمات صادره انجام دهد، بلکه کارفرما مسئول مواردی نیز خواهد بود که تابع او لوازم و امکاناتی را که برای انجام هدف معین در اختیارش گذارده شده در جهت مخالف آن منظور بکار برد. از این نظر مالک مسئول

سرقتی خواهد بود که در آپارتمان یکی از مستاجرین در اثناء غیبت دربان روی داده است. (محکمه پاریس ۴ مارس ۱۹۳۸ - دالوز هفتگی ۱۹۳۸ - ۳۴۸) همینطور دربان‌های ناظر پائین آمدن اشخاصی از پلاکان بوده که حاصل متاعی بوده‌اند و دربان از آنها هیچ توضیحی راجع به آنچه حمل میکرده‌اند نخواسته و بعدا معلوم شده که آنچه را حمل میکرده‌اند از داخل یکی از آپارتمانها دزد یده بوده‌اند. مالک بنا مسئول مدنی زیان ناشی از غفلت دربان دانسته شده است. (محکمه سن ۱۷ مارس ۱۹۴۱ - گازت تریبونو ۲۶ ژوئیه ۱۹۴۱)

یکی از کارگران گاراژ اوراقی را که در داخل اتومبیلی در گاراژ بوده به سرقت میبرد. کارفرمای او یعنی صاحب گاراژ مسئول مدنی عمل او شناخته شده است (دیوان کشور فرانسه - ۶ ژوئن ۱۹۴۶)

بعض احکام در این زمینه تا آنجا پیش رفته‌اند که مدیر آرایشگاه را مسئول مدنی عمل منافی عفتی دانسته‌اند که تابع او با پسری که مشغول اصلاح موی سرش بوده مرتکب شده است (محکمه نیس ۳۴ نوامبر ۱۹۵۲ - دالوز - ۱۹۵۳ - ۲۱۵) و بهمین نحو راجع به یکی از کارکنان سینما که وظیفه او راهنمایی تماشاچیان بصندلیهایشان بوده و مرتکب سرقت دختر جوانی شده که از او برای رفتن به روشویی تقاضای راهنمای کرده حکم به مسئولیت مدنی سینما صادر شده است (دیوان کشور فرانسه - شعبه جنائی - ۵ نوامبر ۱۹۵۳ - دالوز ۱۹۵۳ - ۶۹۸) لیکن رای داده شده که بین وظیفه راننده اتومبیل حمل و نقل و اقدام او که تفنگی در کنار دستش نهاده و از سقوط آن دیگری مصدوم شده ارتباطی وجود ندارد (دیوان کشور فرانسه - شعبه مدنی ۱۸ ژوئن ۱۹۵۳ - دالوز ۱۹۵۳ - ۶۱۳)